

Maciej Kluczyński

Przeciwdziałanie procederom handlu ludźmi i przemytu migrantów w Polsce

We wrześniu 2014 r. minęło 11 lat od wejścia w życie *Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej*, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r.¹ W przyjętych później protokołach uzupełniających tę Konwencję, tj. w *Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającym Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej*² oraz w *Protokole przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną, uzupełniającym Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej*³, zostały po raz pierwszy zdefiniowane w międzynarodowych aktach prawnych procedery handlu ludźmi i przemytu migrantów.

Handel ludźmi oraz przemyt migrantów to skutek przede wszystkim rosnących różnic w rozwoju społeczno-ekonomicznym między państwami rozwiniętymi i rozwijającymi się. Również kryzys gospodarczy, m.in. w Unii Europejskiej, przyczynił się do wzrostu zapotrzebowania na nielegalnym rynku pracy zarówno wśród osób poszukujących pracy, jak i przedsiębiorców poszukujących taniej siły roboczej. Popyt ten jest wykorzystywany przez zorganizowane grupy przestępcze organizujące handel ludźmi oraz przemyt migrantów, także poprzez przymuszanie ich do pracy⁴.

Rozróżnienie pojęć handel ludźmi i przemyt migrantów może niekiedy sprawiać trudność. Może to wynikać z różnego postrzegania tych procederów przez organy ścigania państwa, na którego terenie je wykryto. W kraju tranzytu przemyt migrantów może być definiowany właśnie jako przemyt migrantów, w krajach pochodzenia lub przeznaczenia zaś jako handel ludźmi. Również takie subtelnosci, jak jednoczesne wystąpienie cech charakterystycznych dla obu procederów, nie ułatwia ich zdefiniowania. Na przykład, gdy koszt przemytu migrantów jest pokrywany przez przemytnika, istnieje duże prawdopodobieństwo, że spłata długu zostanie dokonana w ramach ich wyzysku w różnej postaci⁵.

Europejski Urząd Policji w swoim raporcie pt. *SOCTA 2013. EU serious and organised crime threat assessment* informuje, że w Unii Europejskiej prowadzi działalność około 3600 zorganizowanych grup przestępczych, z których 70 proc. to grupy skupiające przestępców różnych narodowości. Należy jednak podkreślić, że w przypadku przemytu

¹ Dz.U. z 2005 r. Nr 18, poz. 158.

² Dz.U. z 2005 r. Nr 18, poz. 160. Protokół został przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r., a wszedł w życie 25 grudnia 2003 r.

³ Dz.U. z 2005 r. Nr 18, poz. 162. Protokół został przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r., a wszedł w życie 28 stycznia 2004 r.

⁴ *SOCTA 2013. EU serious and organised crime threat assessment*, European Police Office 2013 [online], <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/socta2013.pdf>, s. 24 [dostęp: 24 V 2013]

⁵ *Money Laundering Risks Arising from Trafficking in Human Beings and Smuggling of Migrants*, FATF Report, July 2011 [online], <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Trafficking20in%20Human%20Beings%20and%20Smuggling%20of%20Migrants.pdf>, s. 8 [dostęp: 24 V 2013]

migrantów istnieje silne powiązanie pomiędzy narodowością członków grup przestępczych i samych migrantów, co równocześnie wyjaśnia różnorodność grup przestępczych zajmujących się tym procederem⁶. Ponad 30 proc. zidentyfikowanych grup przestępczych zajmuje się różnego rodzaju działalnością przestępczą, w tym najbardziej dochodową, tj. handlem narkotykami, handlem ludźmi, przemytem migrantów i nielegalnym handlem bronią⁷.

Najgroźniejsze zorganizowane grupy przestępcze są w stanie kontrolować cały proces zarówno handlu ludźmi, jak i przemytu migrantów, od rekrutacji przez transport, dostarczanie dokumentów, korumpowanie urzędników lub funkcjonariuszy państwowych, pranie pieniędzy aż po przymusową pracę lub prostytucję. Grupy te mają odpowiednie bazy logistyczne i kontakty na wszystkich etapach procedury, umożliwiające im „obsługę” wielu osób. Często prowadzą działalność w kilku państwach członkowskich UE, co pozwala im na przekazywanie ofiar z jednego kraju do drugiego⁸.

Zwalczanie handlu ludźmi i przemytu migrantów skupia się przede wszystkim na ściganiu bezpośrednich sprawców przestępstw i ochronie osób pokrzywdzonych, a nie na znalezieniu i ukaraniu rzeczywistych beneficjentów zysków wytwarzanych przez te procedury. Dlatego też przestępcy zaliczają te procedury do przestępstw o względnie niskim ryzyku wykrycia i poniesienia konsekwencji w stosunku do osiąganego zysku. Utrudnianie pomnażania dochodów i ich legalizacji powinny być głównymi kierunkami przeciwdziałania i zwalczania procederów handlu ludźmi i przemytu migrantów⁹. W celu ograniczenia zyskowności tych procederów działania organów ścigania powinny się skupić na udoskonalaniu narzędzi pomagających w wykrywaniu i śledzeniu przepływów finansowych oraz na skutecznym ściganiu ich rzeczywistych beneficjentów. Dlatego też większy nacisk powinno się kłaść na ściganie samego przestępstwa prania pieniędzy (analiza transakcji finansowych) w kontekście postępowań dotyczących handlu ludźmi i przemytu migrantów, przyznając jednocześnie w każdym dochodzeniu pierwszoplanowe miejsce kwestiom ochrony i przestrzegania praw ofiar handlu ludźmi, praw przemyconych migrantów oraz świadków tych procederów¹⁰.

Dlatego do *Ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej*¹¹ wprowadzono zmiany, które wniosła *Ustawa z 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach*¹², rozszerzając dotychczasowe zadania Straży Granicznej dotyczące rozpoznawania przestępstw, zapobiegania im i ich wykrywania oraz ścigania ich sprawców o przestępstwa odnoszące się do nielegalnej migracji, w tym do handlu ludźmi¹³.

⁶ SOCTA 2013. *EU serious and organised crime threat assessment...*, s. 23.

⁷ Tamże, s. 33.

⁸ OCTA 2011. *EU Organised Crime Threat Assessment*, European Police Office 2011 [online], <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/octa2011.pdf> [24 V 2013], s. 25–26.

⁹ A. Aronowitz, G. Theuermann, E. Tyurykanova, *Analysing the Business Model of Trafficking in Human Beings to Better Prevent the Crime*, OSCE/UN.GIFT, Vienna 2010, s. 68.

¹⁰ *Money Laundering Risks Arising...*, s. 43.

¹¹ Dz.U. z 2014 r., poz. 1402.

¹² Dz.U. z 2013 r., poz. 1650. Ustawa weszła w życie 1 V 2014 r.

¹³ Autor ze względu na fakt, że w przypadku handlu ludźmi nie musi dochodzić do przekroczenia granicy państwa oraz że pojęcie nielegalnej migracji nie obejmuje zagadnienia wewnętrznego (krajowego) handlu ludźmi, będzie używał pojęć handel ludźmi i przemyt migrantów.

Handel ludźmi a przemyt migrantów

Zgodnie z danymi specjalistycznej agencji ONZ zajmującej się zwalczaniem przestępczości zorganizowanej – Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (United Nations Office on Drugs and Crime) – organizowanie się grup przestępczych zajmujących się handlem ludźmi i przemytem migrantów wynika z chęci zmaksymalizowania zysków, a operacje na dużą skalę są dokonywane w ramach struktury sieci¹⁴. Obydwa procedery są do siebie podobne, warto jednak zwrócić uwagę na różnice między nimi. Te różnice to: akceptacja, wykorzystanie oraz międzynarodowy charakter tych procederów¹⁵.

W przypadku przemytu migrantów ma się do czynienia z ich zgodą na nielegalne przekroczenie granicy, z czym bezpośrednio wiąże się międzynarodowy charakter tego procederu. Źródłem zysku pochodzącego z przemytu migrantów jest samo przerzucenie ich przez granicę, dlatego też wykorzystanie przerzucanych osób nie jest z definicji wymagane. Inaczej jest w przypadku handlu ludźmi. Ten proceder nie musi mieć charakteru międzynarodowego, gdyż ofiary mogą być przemieszczane w granicach jednego państwa. Akceptacja ofiar na bycie wykorzystywanymi nie jest konieczna, gdyż źródłem generowania zysku jest ich ciągle wykorzystywanie – również pomimo braku ich zgody.

Ponadto w sytuacji, gdy ofiarami są cudzoziemcy lub osoby nieposiadające dokumentów, funkcjonariusze organów ścigania często zakładają, że osoby te są nielegalnymi migrantami, a nie ofiarami przestępstwa. Przestępca zaś jest jedynie przemytnikiem migrantów, a nie handlarzem ludźmi. Początkowa błędna ocena sytuacji może wpłynąć na brak decyzji o podjęciu dochodzenia w sprawie handlu ludźmi, a ofiary nie otrzymują odpowiedniej ochrony i pomocy. Przestępca natomiast będzie sądzony za przestępstwo zagrożone niższym wymiarem kary¹⁶.

Trudności związane z informacjami dotyczącymi procederu prania pieniędzy, które pochodzą z handlu ludźmi i przemytu migrantów, wynikają z faktu, że mogą one być uzyskane jedynie w wyniku działań operacyjnych. Działania te skupiają się zaś na zwalczaniu przestępstw handlu ludźmi lub przemytu migrantów, a nie na wykrywaniu przepływów nielegalnych dochodów pochodzących z popełniania tych przestępstw. Wynikiem takiego podejścia jest zatrzymywanie osób odpowiedzialnych jedynie za poszczególne etapy realizacji tych procederów, a nie rzeczywistych beneficjentów zysków.

Handel ludźmi w prawie polskim

Na mocy ustawy z 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego¹⁷ w polskim prawodawstwie, tj. w *Ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny*¹⁸, przestępstwo handlu ludźmi (art. 115 § 22) zostało zdefiniowane jako: werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem:

- 1) przemocy lub groźby bezprawnej,
- 2) uprowadzenia,

¹⁴ *Money Laundering Risks Arising...*, s. 12.

¹⁵ Tamże, s. 11–12.

¹⁶ *Anti-trafficking training for border guards. Trainers' manual*, Warsaw 2012, s. 35.

¹⁷ Dz.U. z 2010 r. Nr 98, poz. 626. Ustawa weszła w życie 8 IX 2010 r.

¹⁸ Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.

- 3) podstępu,
- 4) wprowadzenia w błąd, wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania,
- 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności,
- 6) udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą
 - w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1–6.

Ponadto stan zależności, w którym człowiek jest traktowany jak przedmiot własności, został uznany za niewolnictwo (art. 115 § 23 kk), osoba zaś, która powoduje oddanie osoby w stan niewolnictwa lub utrzymuje ją w tym stanie albo uprawia handel niewolnikami, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat trzech (art. 8 *Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny*¹⁹).

Pozostałe artykuły *Kodeksu karnego* dotyczące handlu ludźmi to:

- **Art. 189a § 1.** Kto dopuszcza się handlu ludźmi, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.
§ 2. Kto czyni przygotowania do popełnienia przestępstwa określonego w § 1, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.
- **Art. 191 § 1.** Kto stosuje przemoc wobec osoby lub groźbę bezprawną w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.
§ 2. Jeżeli sprawca działa w sposób określony w § 1 w celu wymuszenia zwrotu wierzytelności, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.
- **Art. 203.** Kto przemocą, groźbą bezprawną, podstępem lub wykorzystując stosunek zależności lub krytyczne położenie doprowadza inną osobę do uprawiania prostytucji, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.
- **Art. 204 § 1.** Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, nakłania inną osobę do uprawiania prostytucji lub jej to ułatwia, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.
§ 2. Karze określonej w § 1 podlega, kto czerpie korzyści majątkowe z uprawiania prostytucji przez inną osobę.
§ 3. Jeżeli osoba określona w § 1 lub 2 jest małoletnim, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.
- **Art. 211a.** Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, zajmuje się organizowaniem adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.
- **Art. 240 § 1.** Kto, mając wiarygodną wiadomość o karalnym przygotowaniu albo usiłowaniu lub dokonaniu czynu zabronionego określonego w art. 118, 118a,

¹⁹ Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 554, z późn. zm.

120–124, 127, 128, 130, 134, 140, 148, 163, 166, 189, 252 lub przestępstwa o charakterze terrorystycznym, nie zawiadamia niezwłocznie organu powołanego do ścigania przestępstw, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

Przemyt migrantów w prawie polskim

Według przyjętych definicji nielegalna imigracja jest najczęściej określana jako wjazd lub pobyt cudzoziemca na terytorium danego państwa z naruszeniem przepisów tego państwa dotyczących przyjmowania cudzoziemców. Zgodnie z art. 3 pkt 2 *Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/115/WE z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie wspólnych norm i procedur stosowanych przez państwa członkowskie w odniesieniu do powrotów nielegalnie przebywających obywateli państw trzecich*²⁰ termin nielegalny pobyt oznacza obecność na terytorium państwa członkowskiego obywatela państwa trzeciego, który nie spełnia lub przestał spełniać warunki wjazdu do państwa członkowskiego, określone w art. 5 kodeksu granicznego Schengen, albo innych warunków wjazdu, pobytu lub zamieszkania w tym państwie członkowskim²¹.

Ograniczając się jednak do kwestii przestępczości dotyczącej nielegalnej migracji, została ona spenalizowana przede wszystkim w przepisach następujących polskich ustaw:

- **art. 464** ustawy o cudzoziemcach: Kto zabiera w celu przywłaszczenia lub przywłaszcza sobie dokument podróży, kartę pobytu, polski dokument podróży dla cudzoziemca, tymczasowy polski dokument podróży dla cudzoziemca, polski dokument tożsamości cudzoziemca, dokument „zgoda na pobyt tolerowany” lub takiego dokumentu używa, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2,
- **art. 125** *Ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*²²: Kto zabiera w celu przywłaszczenia lub przywłaszcza sobie zaświadczenie tożsamości albo dokument podróży przewidziany w Konwencji Genewskiej lub takiego dokumentu używa, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2,
- **art. 264, 264a i 275 kk:**
 - **art. 264 § 2:** Kto wbrew przepisom przekracza granicę Rzeczypospolitej Polskiej, używając przemocy, groźby, podstępów lub we współdziałaniu z innymi osobami, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3,
 - § 3: Kto organizuje innym osobom przekraczanie wbrew przepisom granicy Rzeczypospolitej Polskiej, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8,
 - **art. 264a § 1:** Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej, umożliwia lub ułatwia innej osobie pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej wbrew przepisom, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5,

²⁰ Dz.Urz. UE L 348/98 z 24.12.2008 r.

²¹ Cyt. za: *Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 31 lipca 2012 r.*, s. 41. Powyższa definicja obejmuje zarówno cudzoziemców, którzy wjechali nielegalnie na terytorium danego państwa i następnie przebywali nielegalnie, jak i takich, których wjazd był legalny, później natomiast – na skutek niewystąpienia o przedłużenie zezwolenia pobytowego lub też o odmowę wydania takiego zezwolenia – pozostali na terytorium danego państwa bez tytułu prawnego.

²² Dz.U. Nr 128, poz. 1176, z późn. zm.

- § 2: W wyjątkowych wypadkach, gdy sprawca nie osiągnął korzyści majątkowej, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia,
- art. 275 § 1: Kto posługuje się dokumentem stwierdzającym tożsamość innej osoby albo jej prawa majątkowe lub dokument taki kradnie lub go przywłaszcza, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2,
- § 2: Tej samej karze podlega, kto bezprawnie przewozi, przenosi lub przesyła za granicę dokument stwierdzający tożsamość innej osoby albo jej prawa majątkowe.

Zadania Straży Granicznej w kontekście przeciwdziałania procederom przemytu migrantów i handlu ludźmi

Straż Graniczna dotychczas nie miała uprawnień do prowadzenia postępowań w sprawach dotyczących handlu ludźmi, pomimo że podczas realizacji swoich ustawowych zadań stykała się z tym procederem oraz uzyskiwała o nim informacje, które mogły służyć jego zwalczaniu.

W dniu 12 grudnia 2013 r. została przyjęta przez sejm ustawa o cudzoziemcach, na mocy której wprowadzono zmiany m.in. w ustawie o Straży Granicznej, rozszerzające właściwości tej formacji w zakresie rozpoznawania przestępstw, zapobiegania im i wykrywania ich oraz ścigania ich sprawców o przestępstwa dotyczące nielegalnej migracji, w tym handlu ludźmi.

Zgodnie z uzasadnieniem do projektu ustawy o cudzoziemcach nielegalną migrację zdefiniowano nie tylko jako wjazd i pobyt cudzoziemca na terytorium innego państwa z naruszeniem obowiązujących przepisów, lecz także jako podawanie nieprawdziwych danych uniemożliwiających identyfikację cudzoziemca przy wjeździe lub ubieganiu się o pobyt, posługiwanie się fałszywymi dokumentami i nielegalne przekraczanie granicy. Ponadto w zakres nielegalnej migracji wpisuje się również przemyt ludzi i handel nimi²³.

Wśród zadań przypisanych Straży Granicznej pojawiły się m.in.: zapobieganie i przeciwdziałanie nielegalnej migracji m.in. przez prowadzenie kontroli przestrzegania przepisów dotyczących wjazdu cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i pobytu na tym terytorium, rozpoznawanie i analizowanie zagrożeń migracyjnych i zwalczanie zagrożeń migracyjnych, w tym przestępczości związanej z nielegalną migracją²⁴.

Dookreślono również wprost odpowiedzialność Straży Granicznej za rozpoznawanie przestępstw i wykroczeń, zapobieganie im i wykrywanie ich oraz za ściganie sprawców, m.in. przestępstw określonych w art. 189a kk (§ 1. Kto dopuszcza się handlu ludźmi, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3; § 2. Kto czyni przygotowania do popełnienia przestępstwa określonego w § 1, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5) i w art. 8 ustawy Przepisy wprowadzające „Kodeks karny” (Kto powoduje oddanie osoby w stan niewolnictwa lub utrzymuje ją w tym stanie albo uprawia handel niewolnikami, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3)²⁵. Tym samym wprowadzone zmiany rozszerzą katalog przestępstw i wykroczeń, w związku z którymi Straż Graniczna ma możliwość podejmowania czynności operacyjno-rozpo-

²³ Zob. *Uzasadnienie do projektu ustawy o cudzoziemcach (druk nr 1526-uzas)* [online], <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?documentId=40BC8C2500D84845C1257BA4002A90E9> [dostęp: 11 I 2014], s. 70.

²⁴ Art. 1 ust. 2, pkt 2a ustawy o Straży Granicznej.

²⁵ Tamże, art. 1 ust. 2, pkt 4, lit. j.

znawczych o rozpoznawanie i wykrywanie sprawców przestępstw związanych z handlem ludźmi.

Pranie pieniędzy pochodzących z handlu ludźmi i przemytu migrantów

Literatura fachowa dotycząca handlu ludźmi i przemytu migrantów jest dość bogata, ale problem legitymizacji dochodów pochodzących z tych przestępstw nie jest wystarczająco zbadany i opisany. Europejski Urząd Policji wymienia jako sektory wysokiego ryzyka, w których są wykorzystywane ofiary handlu ludźmi, rolnictwo, budownictwo, przemysł odzieżowy, prywatną opiekę zdrowotną, pracę w gospodarstwach domowych oraz usługi seksualne²⁶.

Zgodnie z raportem Grupy Specjalnej ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy (Financial Action Task Force – FATF) poświęconym procederowi prania pieniędzy pochodzących z handlu ludźmi oraz przemytu migrantów, ryzyko prania pieniędzy z tych procederów rośnie. Wynika to z faktu, że są one postrzegane przez zorganizowane grupy przestępcze jako dochodowe, a organy państwowe nie zawsze potrafią je właściwie rozróżnić. Jak już wcześniej wspomniano, podstawowa różnica między tymi procederami dotyczy wykorzystania ofiar, a właściwie brak możliwości takiego wykorzystania w przypadku przemytu migrantów²⁷.

Główne wnioski wynikające z analizy m.in. kwestionariuszy, studiów przypadków oraz literatury FATF w zakresie prania pieniędzy pochodzących z handlu ludźmi i przemytu migrantów, można przedstawić następująco:

- brak informacji dotyczących liczby osób będących przedmiotem handlu i przemytu; jeszcze mniej jest informacji odnoszących się do przychodów generowanych przez te przestępstwa i do tego, w jaki sposób są one legalizowane,
- istnieje potrzeba zmiany postrzegania handlu ludźmi i przemytu migrantów nie jako przestępstw o niskim ryzyku i wysokim zysku, tylko jako przestępstw o wysokim ryzyku i niskim zysku,
- cechy charakterystyczne dla danego regionu można określić na podstawie występujących powiązań pomiędzy krajami pochodzenia, tranzytu i przeznaczenia,
- techniki prania pieniędzy są podobne do technik stosowanych w przypadku innych poważnych przestępstw,
- przestępcy zaangażowani w handel ludźmi i przemyt migrantów biorą udział w przedsięwzięcia, w których dokonuje się obrotu gotówką i jej transferu,
- istnieją powiązania pomiędzy handlem ludźmi i przemytem migrantów a innymi formami przestępczości zorganizowanej,
- występuje konieczność efektywnej współpracy wszystkich organów zaangażowanych w zwalczanie prania pieniędzy pochodzących z handlu ludźmi i przemytu migrantów²⁸.

Postrzeganie przez przestępców handlu ludźmi i przemytu migrantów jako procederów o małym ryzyku i dużej zyskowości wynika z tego, że ścigane jest przede wszystkim popełnianie tych przestępstw, a nie legalizacja dochodów z ich popełnienia.

²⁶ OCTA 2011. *EU Organised Crime Threat Assessment...*, s. 25. Zob. też: *Money Laundering Risks Arising...*, s. 13–14.

²⁷ *Money Laundering Risks Arising...*, s. 6.

²⁸ Tamże, s. 7.

Dlatego też za zasadną należy uznać konieczność poznania sposobów wprowadzania nielegalnych dochodów do legalnego obrotu finansowego. Na podstawie analizy literatury, kwestionariuszy oraz analizy konkretnych przypadków badanych przez FATF w kontekście handlu ludźmi i przemytu migrantów stwierdzono, że nie wykryto nowych technik prania pieniędzy w tym zakresie. Pojawiają się jednak nowe typologie, które mogą zostać uznane za specyficzne dla tego rodzaju procederów²⁹.

Wśród charakterystycznych technik prania pieniędzy należy wymienić:

- wykorzystanie gotówki,
- dokonywanie przekazów pieniężnych do tej samej grupy odbiorców w krajach ryzyka,
- wykorzystanie rachunków bankowych przy częstym dokonywaniu wpłat i wypłat gotówkowych,
- wykorzystanie „przedsiębiorstw symulujących”,
- wykorzystanie „słupów”,
- dokonywanie wpłat gotówką przy inwestowaniu w nieruchomości lub dobra wysokiej wartości,
- spłatę pożyczek lub innego rodzaju zadłużenia,
- pranie gotówki przez kasyna, dokonywanie różnego rodzaju transakcji oraz import lub eksport itp.,
- wykorzystanie alternatywnych systemów bankowych (np. *hawale*)³⁰.

Na podstawie analiz przeprowadzonych przez ekspertów FATF można stwierdzić, że w różnych regionach geograficznych różnie podchodzi się do procesu prania pieniędzy. Na przykład w krajach europejskich handlarze ludźmi i przemytnicy migrantów preferują przedsięwzięcia z wykorzystaniem gotówki lub usług płatniczych, kurierów gotówki, alternatywnych systemów bankowych, „przedsiębiorstwa symulujące” oraz inwestycje w dobra wysokiej wartości (samochody, nieruchomości)³¹.

Charakterystyczne typologie wyodrębnione na podstawie analiz przypadków zostały przedstawione przez Komitet Rady Europy MONEYVAL, a mianowicie:

- stosowanie przekazów pieniężnych,
- wykorzystanie pośredników (lub „słupów”),
- wykorzystanie kurierów gotówki,
- wykorzystanie ofiar do przeprowadzenia transakcji,
- udział drugiej osoby,
- nietypowe transakcje finansowe,
- wykorzystanie alternatywnych systemów bankowych,
- wykorzystanie działalności gospodarczej,
- inwestowanie w nieruchomości,
- pożyczki udzielone przez zagraniczne instytucje finansowe lub tzw. pożyczki obopólne pomiędzy podmiotami posiadającymi siedzibę w różnych jurysdykcjach³².

Przestępcy, chcąc zminimalizować ryzyko wykrycia nielegalnych dochodów, wykorzystują raczej kanały nieformalne, takie jak kurierzy gotówki bądź osoby podróżujące z powrotem do

²⁹ Tamże, s. 38.

³⁰ Tamże, s. 37. Więcej zob. w: *Proceeds from Trafficking in Human Beings and Illegal Migration/Human Smuggling*, Strasbourg 2005, s. 14–17.

³¹ *Money Laundering Risks Arising...*, s. 39.

³² Zob. *Proceeds from Trafficking in Human Being...*, s. 18–25.

kraju pochodzenia, a nie przelewy bankowe. Ponadto dzielą swoje zyski na wiele różnych sposobów (inwestycji).

Wspólny raport OBWE i ONZ wymienia trzy wzorce transferowania funduszy pochodzących z handlu ludźmi, które mogą występować również przy przemyśle migrantów:

- pieniądze są odsyłane do kraju pochodzenia handlarzy, gdzie często są inwestowane w legalne przedsięwzięcia biznesowe, takie jak restauracje, bary i nieruchomości (apartamenty, domy),
- pieniądze są wykorzystywane do finansowania wystawnego stylu życia zarówno w kraju pochodzenia, jak i w kraju przeznaczenia,
- pieniądze są inwestowane w inne kryminalne lub legalne przedsięwzięcia w kraju przeznaczenia³³.

Symptomy prania pieniędzy

Symptomy (tzw. *red flags*) wystąpienia ryzyka prania pieniędzy związanych z handlem ludźmi lub przemytem migrantów są podobne to tych, które występują przy legalizacji dochodów z popełniania innego rodzaju przestępstw. Tym, co powinno budzić niepokój, że środki finansowe mogą pochodzić z handlu ludźmi lub z przemytu migrantów, jest przede wszystkim:

- dla banków:
 - wykorzystywanie wspólnego numeru telefonu, adresu i miejsca zatrudnienia przy otwieraniu rachunków bankowych na różne nazwiska,
 - dokonywanie częstych przelewów do krajów ryzyka³⁴,
 - duża liczba osób pochodzących z krajów ryzyka podczas otwierania rachunków,
 - szybkie wypłaty pieniędzy z rachunków przy wykorzystaniu jednego lub kilku bankomatów zlokalizowanych w pobliżu,
 - częste wpłaty i wypłaty bez uzasadnienia biznesowego,
 - składanie depozytów gotówkowych w różnych oddziałach banku i za pośrednictwem bankomatów przez osoby trzecie,
 - przeprowadzanie transakcji niezgodnych z profilem klienta,
 - dokonywanie nietypowych wypłat, depozytów, w tym realizowanych zdalnie, niezgodnych z normalnymi praktykami biznesowymi lub wystąpienie nieuzasadnionych zmian w aktywności na rachunku,
 - liczne przelewy przychodzące lub deponowanie czeków osobistych na rachunkach biznesowych bez żadnego uzasadnionego celu;
- dla podmiotów świadczących usługi płatnicze:
 - wysyłanie małych kwot do różnych beneficjentów,
 - wysyłanie małych kwot z dużą częstotliwością do niepowiązanych ze sobą osób,
 - dokonywanie częstych przelewów do krajów ryzyka,
 - dokonywanie przez wielu klientów przelewów zagranicznych na rzecz tego samego beneficjenta zagranicznego;
- dla sprzedawców dóbr luksusowych:
 - dokonywanie transakcji przy wykorzystaniu gotówki,

³³ A. Aronowitz, G. Theuermann, E. Tyurykanova, *Analysing the Business Model...*, s. 53.

³⁴ Kraje ryzyka, czyli kraje stanowiące zagrożenie dla międzynarodowego systemu finansowego ze względu na niski poziom wprowadzenia międzynarodowych standardów zapobiegania procederom prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu.

- kupowanie dóbr luksusowych, które są eksportowane do krajów ryzyka;
- dla kasyn:
 - zakup w kasynie żetonów, które mogą zostać wykupione w ramach ustawionej gry,
 - wymiana banknotów o niskich nominałach na banknoty o wyższych nominałach,
 - wymiana walut,
 - deponowanie gotówki na rachunku kasyna w postaci traty bankowej³⁵.

Pomocne w przeciwdziałaniu oraz zwalczaniu handlu ludźmi i przemytu migrantów jest wprowadzenie do narodowych standardów prawnych państw będących krajami pochodzenia, tranzytowymi lub przeznaczenia zaleceń FATF mających znaczenie przy wykrywaniu prania pieniędzy w ramach prezentowanych wcześniej typologii. Dotyczy to szczególnie: usług przekazywania pieniędzy lub środków (*Zalecenie 14*), przekazów pieniężnych (*Zalecenie 16*) oraz kurierów gotówki (*Zalecenie 32*), a także badania klienta (*Zalecenie 10*), raportowania transakcji podejrzanych (*Zalecenie 20*), transparentności oraz beneficjenta rzeczywistego osoby prawnej (*Zalecenie 24*), jednostki analityki finansowej (*Zalecenie 29*), obowiązków organów wykonawczych oraz śledczych (*Zalecenie 30*), wzajemnej pomocy prawnej (*Zalecenie 37*) oraz wzajemnej pomocy prawnej: zamrożenia i konfiskaty (*Zalecenie 38*), ekstradycji (*Zalecenie 39*) oraz pozostałych form współpracy międzynarodowej (*Zalecenie 40*)³⁶.

Działania na rzecz zwiększenia kosztów i ryzyka oraz zmniejszenia zysków związanych z handlem ludźmi i przemytem migrantów

Zmniejszenie zysków związanych z handlem ludźmi powinno być uzyskane przez zwiększenie kosztów i ryzyka po stronie przestępców. Mogą być tu pomocne działania odnoszące się do poszczególnych etapów handlu ludźmi i osób w nie zaangażowanych. Wśród nich wymieniane są: edukacja społeczeństwa, przeprowadzanie reform w policji, prokuraturze i sądownictwie w celu uczynienia ich mniej podatnymi na korupcję; ochrona migrantów przez zapewnienie im paszportów i weryfikację ofert pracy; usprawnienie przeprowadzania kontroli paszportowych; tworzenie interdyscyplinarnych krajowych i międzynarodowych zespołów śledczych; prewencyjne kontrole przedsiębiorstw z obszarów wysokiego ryzyka; prowadzenie dochodzeń finansowych, a także sankcje administracyjne wobec podmiotów korzystających z pracy niewolniczej³⁷.

Handel ludźmi i przemyt migrantów są trzecim, po handlu bronią i narkotykami, nielegalnym procederem pod względem wysokości uzyskiwanych dochodów. Przestępstwa te są powiązane z innymi przestępstwami traktowanymi instrumentalnie (przemyt, fałszowanie dokumentów, korupcja, pranie pieniędzy) oraz z przestępstwami popełnianymi przeciwko ofiarom (porwanie, napaść, nielegalne przetrzymywanie, kradzież dokumentów, gwałt i morderstwo). Zostały one również powiązane organizacyjnie z handlem narkotykami, nielegalnym handlem bronią i kradzieżą samochodów. Są popełniane m.in. na tych samych szlakach przerzutowych, a ofiary są często zmuszane do popełniania przestępstw, np. żebractwa, kradzieży czy przemytu narkotyków³⁸.

Zorganizowane grupy przestępcze zaangażowane w handel ludźmi i przemyt migrantów będą dążyły, w celu zapewnienia sobie dużych zysków, do jak największego wykorzysta-

³⁵ *Money Laundering Risks Arising...*, s. 40–41.

³⁶ Tamże, s. 44; *Proceeds from Trafficking in Human Beings...*, s. 28–30.

³⁷ A. Aronowitz, G. Theuermann, E. Tyurykanova, *Analysing the Business Model...*, s. 71.

³⁸ Tamże, s. 11.

nia popytu na usługi seksualne i „tanią”, nielegalną pracę w zamożnych państwach członkowskich Unii Europejskiej. Działania podejmowane przez organizacje pozarządowe skupiają się na pomocy ofiarom tych procederów. Nic nie wpływa jednak na zmianę postrzegania tych przestępstw przez samych przestępców – dla nich są one po prostu stosunkowo łatwym sposobem osiągania ogromnych zysków. Dlatego też tak duże znaczenie dla zwalczania tego rodzaju przestępczości (ale również i innej) ma pozbawianie dochodów osób, które biorą udział w działaniach przestępczych.

Zgodnie z jednym z zaleceń zawartych w *Strategii UE na rzecz wyeliminowania handlu ludźmi na lata 2012–2016*³⁹ państwa członkowskie Unii Europejskiej powinny utworzyć krajowe wielodyscyplinarne zespoły ścigania handlu ludźmi (Priorytet C: *Intensywniejsze ściganie handlarzy*, Działanie 1: *Ustanowienie krajowych wielodyscyplinarnych zespołów ścigania*). Wielodyscyplinarny charakter zespołów ścigania jest tym bardziej zasadny, że włączenie do zespołów specjalistów prowadzących śledztwa finansowe pozwoli im na efektywniejsze zwalczanie procederów handlu ludźmi, przemytu migrantów, korupcji i prania pieniędzy (oraz innego rodzaju przestępstw ekonomicznych)⁴⁰, aby następnie namierzone aktywa zająć i skonfiskować⁴¹ (Priorytet C, Działanie 2: *Zapewnienie proaktywnego dochodzenia finansowego*).

Dlatego też skuteczne przeciwdziałanie handlowi ludźmi i przemytowi migrantów oraz zwalczanie tych przestępstw wymaga położenia nacisku na współpracę wszystkich zaangażowanych organów, zwłaszcza organów ścigania, z jednostkami analityki finansowej, zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. Jej podstawę powinny stanowić wymiana informacji i zbieranie danych potrzebnych do analizy tych procederów, gdyż jednostki analityki finansowej zazwyczaj nie dysponują informacjami o osobach bądź podmiotach zaangażowanych w handel ludźmi i przemyt migrantów.

Załącznik nr 1. Informacja Generalnego Inspektora Informacji Finansowej

Zgodnie z informacjami uzyskanymi od Generalnego Inspektora Informacji Finansowej (GIIF) w 2011 r. Generalny Inspektor prowadził dwa postępowania w związku z handlem ludźmi oraz przemytem migrantów, a w 2012 r. jedno. GIIF podkreśla jednak, że w znacznej części prowadzonych postępowań nie ma wiedzy na temat przestępstwa bazowego, co oznacza, że przytoczone statystyki mogą być niepełne.

Odnośnie do trzech postępowań prowadzonych przez GIIF w związku z handlem ludźmi i przemytem migrantów w jednym przypadku zostało skierowane zawiadomienie do prokuratury w trybie art. 31 ustawy z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, w jednym zaś powiadomienie do Straży Granicznej w trybie art. 33 ust. 3 tejże ustawy.

Do Generalnego Inspektora w 2011 r. wpłynęło 17 zapytań, w 2012 r. – 26, a w 2013 r. 6 – w sumie wpłynęło 48 zapytań, z czego 38 pochodziło od Straży Granicznej, 1 od szefa CBA, 5 z Policji, a 4 z prokuratury. Wszystkie te zapytania miały związek z handlem ludźmi i przemytem migrantów. Nie udało się zdobyć informacji na temat liczby zapytań Generalnego Inspektora skierowanych do zagranicznych jednostek analityki finansowej w związku z podejrzeniem prania pieniędzy pochodzących z handlu ludźmi lub przemytu migrantów oraz liczby zapytań otrzymanych przez Generalnego Inspektora od zagranicznych jednostek analityki finansowej w tym zakresie. Było to związane z tym, że GIIF nie prowadzi statystyk dotyczących przestępstw bazowych w zakresie wymiany informacji z zagranicznymi jednostkami analityki finansowej.

³⁹ Komisja Europejska. Bruksela, 19 czerwca 2012 r., COM(2012) 286 final, s. 10.

⁴⁰ Tamże, s. 11.

⁴¹ A. Aronowitz, G. Theuermann, E. Tyurykanova, *Analysing the Business Model...*, s. 72.

Załącznik nr 2. Dane statystyczne Straży Granicznej za lata 2004–2013

Tab. 1. Liczba postępowań przygotowawczych prowadzonych przez Straż Graniczną w związku z handlem ludźmi i nielegalną migracją.

Rok	Handel ludźmi			Nielegalna migracja					
	art. 253 § 1 kk	art. 189a kk	RAZEM	art. 264 § 1 kk	art. 264 § 2 kk	art. 264 § 3 kk	art. 264a kk	art. 18 § 3 kk w zw. z art. 264 kk	RAZEM
2004	2	–	2	2864	586	170	–	813	4433
2005	1	–	1	1605	1371	193	29	622	3820
2006	1	–	1	–	2093	258	56	424	2831
2007	0	–	0	–	1752	166	84	398	2400
2008	1	–	1	–	945	75	77	122	1219
2009	5	–	5	–	849	79	149	99	1176
2010	–	1	1	–	743	55	93	67	958
2011	–	5	5	–	655	31	85	–	771
2012	–	4	4	–	1020	38	87	–	1145
2013	–	8	8	–	816	45	64	–	925

Załącznik nr 3. Dane statystyczne Policji za lata 2004–2013

Tab. 2. Liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję w związku z handlem ludźmi i nielegalną migracją oraz liczba wszczętych postępowań w tym zakresie.

Rok	Handel ludźmi								Nielegalna migracja									
	Przestępstwa stwierdzone				Postępowania wszczęte				Przestępstwa stwierdzone					Postępowania wszczęte				
	art. 189a § 1–2 kk	art. 189a § 1 kk	art. 189a § 2 kk	RAZEM	art. 189a § 1–2 kk	art. 189a § 1 kk	art. 189a § 2 kk	RAZEM	art. 264 § 2–3 kk	art. 264 § 2 kk	art. 264 § 3 kk	art. 264a § 1 kk	RAZEM	art. 264 § 2–3 kk	art. 264 § 2 kk	art. 264 § 3 kk	art. 264a § 1 kk	RAZEM
2004	44	–	–	44	5	–	–	5	254	–	–	9	263	44	–	–	6	50
2005	19	–	–	19	6	–	–	6	176	–	–	6	182	44	–	–	3	47
2006	18	–	–	18	12	–	–	12	102	–	–	9	111	21	–	–	4	25
2007	22	–	–	22	15	–	–	15	144	–	–	6	150	25	–	–	9	34
2008	60	–	–	60	18	–	–	18	44	–	–	2	46	15	–	–	4	19
2009	46	–	–	46	23	–	–	23	82	–	–	8	90	16	–	–	18	34
2010	36	–	–	36	15	–	–	15	226	–	–	9	235	10	–	–	9	19
2011	427	–	–	427	12	–	–	12	48	–	–	17	65	6	–	–	6	12
2012	61	–	–	61	26	–	–	26	39	–	–	1	40	9	–	–	10	19
2013	–	98	1	99	–	26	1	27	–	28	8	10	46	–	0	4	7	11

Abstrakt

Głównym elementem przeciwdziałania handlowi ludźmi i przemytowi migrantów oraz zwalczania tego typu przestępstw powinny być czynności wykonywane na rzecz zmniejszenia zysków związanych z tymi procederami. W artykule przedstawiono znaczenie prowadzenia śledztw finansowych zmierzających do wykrycia nielegalnych dochodów pochodzących z handlu ludźmi i przemytu migrantów, a także prowadzonych w celu ograniczenia tych procederów przez wyspecjalizowane jednostki przeciwdziałające procederowi prania pieniędzy.

Zgodnie z zaleceniami zawartymi w strategii UE na rzecz wyeliminowania handlu ludźmi na lata 2012–2016 najważniejszym elementem skutecznego przeciwdziałania handlowi ludźmi oraz przemytowi migrantów oraz zwalczania tych zjawisk powinna być współpraca organów ścigania z jednostkami analityki finansowej – zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. Współpraca ta powinna być oparta na powoływaniu wspólnych wielodyscyplinarnych zespołów dochodzeniowo-śledczych, w których skład wchodziłoby specjaliści prowadzący śledztwa finansowe. Przyczyniłoby się to do efektywniejszego ścigania handlarzy ludźmi i organizatorów nielegalnej migracji oraz zwalczania towarzyszących im korupcji i prania pieniędzy.

Słowa kluczowe: przestępczość zorganizowana, przeciwdziałanie praniu pieniędzy, handel ludźmi, przemyt migrantów, jednostka analityki finansowej.

Abstract

Measures to increase the costs and risks, and to reduce the profits of human trafficking and smuggling of migrants should be the main element to prevent and combat this crime. The article presents the importance of financial investigations carried out by specialised units to combat money laundering and the detection of illegal profits of trafficking in human beings and smuggling of migrants in order to reduce them.

According to the recommendations contained in the EU Strategy for the elimination of trafficking in human beings for the years 2012–2016 the key component of effective prevention and combating trafficking in human beings and smuggling of migrants should be law enforcement agencies' cooperation with financial intelligence units – both at national and international level. This cooperation should be based on the creation of joint multi-disciplinary investigation teams with the participation of skilled financial investigators. This will contribute to the more effective prosecution of human trafficking and illegal migration and the accompanying practices such as corruption and money laundering.

Key words: organised crime, anti-money laundering, human trafficking, migrants smuggling, financial intelligence unit.